

turám, jenž je spojen s růstem individuální identity, a na druhé straně se prosazuje rostoucí nezbytnost rozhodování, které nelze vzdorovat bez opory stále šířeji založené kolektivity;

d) v aspektu přírody a procesu domestikace, jenž na jedné straně – zejména vlivem rozvinuté techniky – oslabuje vliv přírodních podmínek na člověka a posiluje jeho svobodnou vůli a na druhé straně činí jeho jednání závislé na sebeovládání jak svých psychických procesů, tak i vlivů ze strany jiných lidí – vyvolává podmíněnost jednání člověka přírodními procesy, byť v jiných souvislostech.

V kontextu uvedených trendů a paradoxních forem jejich projevu hledají autoři soubor problémů, které budou mobilizovat politické rozhodování, a formulují možné scénáře, jež mohou produktivně takové politické jednání ovlivňovat. V komplexnosti a nepřehlednosti současné situace anticipují rostoucí vliv solidarity (jako prostředku nacházení míry organizovanosti), legitimizace (jako prostředku rovnováhy pluralitních a generalizačních hledisek hodnotové orientace), sociální integrace (jako prostředku vyrovnávání pocitu svobody a bezmocnosti člověka) a rovnováhy jako hlediska pro hodnocení přirozených a technických sil. V scénáři navazujícím na problém solidarity se zdůrazňuje moment hospodářského a kulturního potenciálu tvorby sítí (v duchu pojetí kapitálu P. Bourdieu). Při hledání východiska z problému diarchicky založené

racionality a legitimizace se autoři přiklání k tradičnímu osvícenskému předpokladu dorozumění (komunikativní racionality v pojetí J. Habermase). Scénář možného rozvoje sociální interakce a integrity je navrhován s ohledem na postmoderní poznávací iniciativy, které zkoumají a prosazují formy myšlení a jednání v decentrovaných (nehierarchických) strukturách. O možnosti racionální reakce na zjišťované nerovnováhy přírodních procesů je diskutováno z hlediska holistických přístupů navrhuje zásadní změnu ve vztahu člověka a přírody.

I když recenzovaná studie usiluje o modelové řešení sociální skutečnosti, jež je nutně spojeno s její redukcí, je napsána čtivým a svěžím způsobem. Přehledně parafrázuje různé badatelské tradice a přesvědčivě kombinuje jejich jednotlivé poznávací prvky do srozumitelného obrazu, jenž může uspokojit nejen zainteresovaného čtenáře, ale i odborníka, který hledá širší souvislosti své orientace. Monografii přikládám však i širší kulturně-politický význam. Umožňuje orientaci v problémech, které budou sehrávat stále větší úlohu v současně probíhajících sociálních změnách a které byly často zjednodušeně domestikovány či vůbec tabuizovány, a jistě také přispěje k vyváženosti odborné diskuse k tomuto tématu na domácí scéně.

Karel Müller

Zbigniew Brzezinski: *Bez kontroly* (Chaos v předvečer 21. století)

Praha, Victoria Publishing 1993, 222 s.

Brzezinského práce *Bez kontroly* je neobyčejně zasvěcenou úvahou vědce a politického poradce amerických prezidentů nad možnostmi a perspektivami lidstva na konci 20. a počátku 21. století. Autorův úhel pohledu je politicko-sociologický, přičemž pochopitelně ani ekonomické problémy nemohou přijít zkrátka. Jeho přístup vyčerpává základní problematiku, jeho styl je věcný a čtivý.

Brzezinski dílo rozdělil do pěti částí: 1) Politika organizovaného šílenství; 2) Za hranicemi politického uvědomění; 3) Bezkon-

kurenční globální velmoc; 4) Problémy globálního zmatku; 5) Iluze kontroly.

Práce si klade tři otázky již v úvodu (s. 8): 1) Jaký je historický význam zásadního selhání totalitarismu; 2) Jaká bude geopolitická podoba světa na počátku 21. století; 3) Jaká přitom bude úloha USA.

Podle těchto bodů nebudeme postupovat schematicky a pokusíme se vystopovat autorovo vidění světa, a to ve formě komentáře, eventuálních kritických stanovisek. Opravdu systematický rozbor díla bude ovšem značně obtížný.

Autor začíná charakteristikou 20. století jako věku „megazabíjení“ ve dvou světových válkách a v důsledku řádění totalitárních režimů. Vedle řady známých faktů šokuje

Brzezinski vyčíslováním stamiliónových ztrát na lidských životech. Jeho pojetí se tak blíží v jisté míře apokalypse.

Brzezinski věnuje pozornost fašismu, nacismu a nejvíce komunismu, s nímž se střetával v politické praxi. Na jedné straně liší komunistické zločiny, na druhé straně uznává, že komunismus vyšel z morálního rozhořčení i pokusu o racionální řešení, že však svou praxí ztratil morální oprávnění a zároveň selhal ekonomicky (s. 64). Dosti šokující z hlediska morálky století je jeho zjištění, že by komunismus v případě ekonomických úspěchů patrně uspěl (s. 66). Komunismus je mu nezdařenou utopií, přičemž tvrdí, že marxismus (konkrétně Marx) vyzdvihl „koncept mravně spasitelského poslání“ utopie či revoluce. Toto poslání nalézáme už u Platona, katolických inkvizitorů či heretických hnutí středověku. Nehledě k tomu, že nacismus lze stěží pokládat za utopii (tím méně spasitelskou), a že jeho předchůdcem byl spíše Nietzsche se svou „Herrenmoral“, i když i tato spojitost je v globálním pohledu Nietzscheho filozofie problematická. Spíše měl pravdu Edvard Beneš v *Demokracii dnes a zítra*, když upozornil, jak vznik bolševismu vyděsil zejména německého měšťáka, který se chtěl prostřednictvím Hitlera „pojistit“ proti skutečné revoluci. Brzezinski přitom správně ukazuje světovládu jako konečný cíl nacismu, avšak nesprávně charakterizuje diktaturu proletariátu jako konečný cíl komunismu.

Autor akcentuje výzvu vítězné liberální demokracie, která se ukázala ekonomicky výkonnější i humánnější. V této spojitosti uvádím, že komunismus se porazil vlastně sám a že tato porážka je pouze „částečným vítězstvím demokratického systému“ (s. 67). V tomto systému není dnes dostatečně spojována osobní svoboda s občanskou odpovědností (s. 75). Rovněž právní stát vymezuje pouze „vnější hranice nedovoleného, nikoli však nemorálního“ (s. 73).

Po pádu komunistické ideologie vznikají nové rozpory i dichotomie na poli ekonomickém, kulturním i geopolitickém. Za základní pokládá Brzezinski dichotomii „mezi vyspělými a méně rozvinutými zeměmi, pro něž je dosavadní západní spotřeba zcela nepřístupná“ (s. 78). Tato nerovnost vzniká za situace, kdy

se svět „zmenšil“, třetí svět tak dobře „vidí“ svět bohatý (s. 81). Naděje třetího světa nelze v dohledné době uspokojit při zachování dosavadních pořádků; navíc z důvodů stále rostoucí populace v rozvojových zemích. Třetí svět není již také udržován v pasivitě působením církevních institucí; církve dnes hlásají častěji ideu rovnosti (s. 180). Autor cituje Huntingtona o „konfliktu civilizací“ (s. 161); jde však spíše o konflikty různých kultur, jež mívají základ v náboženství. V celku ožívají nacionalismus a náboženský fundamentalismus.

Přechod k demokracii v postkomunistických zemích rovněž nahlíží Brzezinski jako plný problémů. Ideologické třídění nehraje sice už vážnější úlohu. Subjekt rozvoje mezinárodní pospolitosti se však teprve rýsuje (s. 96). „Univerzálním společenským zřízením se stává přitom byrokraticky řízený a nadnárodní kapitalismus“ (s. 95). V postkomunistických zemích dochází spíše jen ke „vzývání volného trhu“ a k víře v jeho neomylnost (s. 167). V některých případech je zaváděn „volný trh 19. století“ (s. 78). Bolesti přechodu mohou přispívat k nevěře v demokracii (s. 86). Dlužno též uvážit, že k vítězství trhu došlo v situaci komunistického krachu a ideologického vítězství Západu, nikoli však „z úspěšného prokázání životaschopnosti demokratických ideálů“ (s. 175). Udržení postavení USA závisí především na globálních kulturních hodnotách.

Selháním komunismu se vytvořilo geopolitické vakuum (s. 150-1). Výsledkem je zejména vlna násilí v postsovětských republikách. Brzezinski se přitom zabývá problémem geopolitické rovnováhy. Velmi křehká je podle něho dominance USA na Blízkém a Středním východě. Seznam potenciálních konfliktů je děsivý (s. 159). Úloha OSN závisí na konsensu „Velké pětky“. Není-li jej dosahováno, stává se pochybná úloha USA jako světového „četníka“ z důvodů vnitřních, ale i zahraničních (s. 160). Události v bývalé Jugoslávii, ale i ne zcela důsledný zásah proti Iráku dosvědčují tyto oběti. Velmi mnoho bude záležet na „imperiálních“ instinktech Ruska, ale i čínských velmocí.

Znepokojivé je přitom další rozšiřování zbraní hromadného ničení na další, i menší země. Je to následek toho, že „nové problémy

(...) nenahrazují tradiční problémy, nýbrž se k nim přidávají“ (s. 215).

Globální politika nebude vyžadovat super-velmoc. Spíše geopolitické rajóny a ústřední autoritu OSN. USA má sice globální sílu, ale nikoli globální autoritu (s. 103). Rozlišování síly, moci od autority je moudrým stanoviskem autorovým; lze je aplikovat nejen v politice, ale i v ekonomice, technice atd. USA vysílají do světa svobodu, ale ta je pouze „procedurální“, ne mravní (s. 103). USA mají podle sebekritického autora 20 vytypovaných problémů i neduhů, které ovšem autor v závěru pasáže zlehčuje a nazývá je „karikaturou“ (s. 105). Je to zejména zadluženost, obchodní deficit, neadekvátní zdravotní síť, hrabivá bohatá vrstva, zvýšená zločinnost a násilí, přenášení sociální beznaděje z generace na generaci, postupnéablokování politického systému, rostoucí pocit duchovní prázdnoty. Na jiném místě dodává, že „mravně zkaženou definici“ dobrého bydla „nezobrazuje jen televize“ (s. 77). K negativním stránkám mentality USA čítá autor též „pohrdání neúspěchem“ (s. 112). Upozorňuje na pokles obyvatelstva evropského původu (s. 114). Osudovou otázkou dalšího vývoje USA je podle Brzezinského zachování lingvistické a filozofické národní jednoty.

Dalšími rivaly na globální velmoc jsou Japonsko a Evropa. V Japonsku došlo k ekonomicky blahodárnému vítězství „obchodu nad uniformou“. Překážkou cesty Japonska k supervelmoci je přílišný japonský nacionalismus, vedoucí k izolaci od světa. A potom: ekonomická moc není politickou mocí. Toto jistě v zásadě platí, ale prakticky se i moc ekonomická uplatňuje politicky (srv. např. Německo, jež ani autor nepodceňuje). „Pevnost Evropa“ má řadu předpokladů pro globální autoritu. Vojenskou sílu, kulturní dědictví, vysokou životní úroveň (alespoň na severozápadě). Evropa by podle Brzezinského byla s to předstihnout USA i Japonsko; kamenem úrazu je však její politická roztržistost. Pretenze Evropy – kdysi akcentované zejména de Gaullem – jsou značné, ale její dosavadní „provinciálnost“ je zatím nepřekonatelnou překážkou jejich realizace.

Autor nepodceňuje Čínu, i když její rozvoj je dlouhodobý a nejistý. Autor nepřed-

pokládá, že by Čína byla v dohledné době schopna převzít vůdcovství; upozorňuje však na její současný ekonomický rozvoj a podíl na celkové východoasijské prosperitě, jakož i na její prestiž v rozvojovém světě.

Další úvahy vede Brzezinski k úloze Ruska jako velmoci, k situaci setrvávajícího národního státu v Evropě i jinde. (Zde se liší od P. Druckera, který pokládá národní stát za již překonaný). Autor vybízí ke zdrženlivosti národů a států ve všech klíčových politických otázkách a k orientaci na všelidské problémy. Navrhuje přitom následující geopolitickou „regionalizaci“: 1. Severní Amerika (je bizarní, že nikam nezařazuje Ameriku Jižní – snad automaticky mu spadá pod Ameriku Severní); 2. Evropa; 3. Východní Asie pod japonským vedením; 4. Jižní Asie, kde předpokládá zatím vliv Indie, ovšem sporný; 5. Neforemný muslimský půlměsíc (bez větší soudržnosti) a posléze; 6. Euroasijské seskupení, asi pod vedením Ruska. Rusko tak vlastně vylučuje z Evropy, i když na jiném místě vede i variantní úvahu.

Autor vyslovuje pochybnosti, zda-li tzv. západní civilizace je schopna poskytnout světu skutečně smysluplné poselství. Jestli bude západ chtít zůstat předvojem společného pokroku, tak musí „nastoupit cestu obtížné filozofické a kulturní reorientace“. Co tedy autor doporučuje? Především orientovat vzdělání na staleté hodnoty (s. 218).

Brzezinski vyšel z hrozby totální kontroly člověka. Zároveň dospěl k názoru, že žít jen tak „bez kontroly“ nelze. Alternativou totální kontroly není minimální kontrola, nýbrž „veřejná sebekontrola, která vyplyne z internalizovaného a zdrženlivého názoru na to, co je vhodné a co není.“ (s. 217). Zde má Brzezinski náš plný souhlas, avšak postrádáme tu konkrétní objasnění jeho představy resp. náčrt, jaké podmínky třeba vytvořit pro realizaci těchto postulátů. Není zde místa na skutečný rozbor; chtěli bychom však upozornit na dva faktory:

1) O hodnotách lze hovořit jen v souvislosti se zájmy. Člověk je primárně zájmová bytost a přijme pouze takové hodnoty, které budou v souladu s jeho dlouhodobými zájmy. Konvergenci zájmů a hodnot lze realizovat jen po linii důkazů, že staleté hodnoty, jako jsou